

طراحی الگوی کارآفرینی سالمندی با رویکرد ساختاری تفسیری

محمدباقر گرچی

دانشگاه آزاد اسلامی، علی‌آباد کتول، ایران
gorjimba@gmail.com

مجید اشرفی

دانشگاه آزاد اسلامی، علی‌آباد کتول، ایران
mjd_ashrafi@yahoo.com

علی پورمندی*

دانشگاه آزاد اسلامی، علی‌آباد کتول، ایران
alperpour@gmail.com

ابراهیم عباسی

دانشگاه الزهراء، تهران، ایران
abbasiebrahim2000@yahoo.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۴/۲۷

تاریخ اصلاحات: ۱۴۰۰/۱۰/۱۸

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۱۱/۰۴

چکیده

با توجه به اینکه ایران در مسیر توسعه است و کارآفرینان سالمند سهم فزاینده‌ای در فعالیت‌های اقتصادی در کشورهای توسعه یافته دارند، مقوله‌ی کارآفرینی سالمندی می‌تواند به سرعت دادن روند توسعه کشور کمک کند. لذا هدف پژوهش حاضر شناسایی عوامل مؤثر بر کارآفرینی سالمندی و طراحی الگو با رویکرد ساختاری تفسیری بود. تحقیق حاضر از نوع کاربردی و براساس روش، توصیفی-همبستگی است. تیم تصمیم شامل ۱۱ نفر از کارآفرینان سالمند و اساتید دانشگاهی بودند. در گام اول عوامل مؤثر بر کارآفرینی سالمندی با استفاده از مصاحبه عمیق به روش داده‌بنیاد شناسایی شدند که شامل ۲۴ مؤلفه در قالب هشت بعد (ویژگی‌های شخصی، مهارت کارآفرینانه، شایستگی کارآفرینانه، انگیزش کارآفرینانه، نگرش کارآفرینانه، عوامل شناختی، شبکه‌های انسانی و ویژگی‌های رفتاری کارآفرین) هستند. در گام دوم برای ارائه الگو از مدل‌سازی ساختاری تفسیری با نرم‌افزار اکسل استفاده شد. نتایج نشان دادند الگوی کارآفرینی سالمندی دارای چهار سطح است که شبکه‌های انسانی در سطح اول، ابعاد (مهارت کارآفرینانه، شایستگی کارآفرینانه، انگیزش کارآفرینانه، نگرش کارآفرینانه و عوامل شناختی) در سطح دوم، ویژگی‌های رفتاری کارآفرین در سطح سوم و ویژگی‌های شخصی در سطح چهارم قرار دارند. لذا می‌توان گفت زیربنای کارآفرینی سالمندی، ویژگی‌های شخصی است. همچنین، تحلیل MICMAC نشان داد ابعاد (ویژگی‌های شخصی-ویژگی‌های رفتاری کارآفرین) در خوشه مستقل و بعد (شبکه‌های انسانی) در خوشه وابسته و ابعاد (مهارت کارآفرینانه-شایستگی کارآفرینانه-انگیزش کارآفرینانه-نگرش کارآفرینانه-عوامل شناختی) در خوشه پیوندی قرار دارند. یافته‌های تحقیق بازتاب کارآفرینی سالمندی به‌عنوان فرایند بهره‌گیری از فرصت‌ها با ترکیب منابع توسط عوامل انسانی در راستای خلق ارزش‌های جدید است.

واژگان کلیدی

توسعه؛ کارآفرینی؛ سالمندی؛ ویژگی‌های شخصی؛ ساختاری تفسیری.

۱- مقدمه

امروزه تضمین حیات کشورها نیازمند نوآوری، ابداع و خلق محصولات جدید می‌باشد، چنین رویدادی میسر نیست مگر توسط افرادی که بتوانند با ایجاد تحول در سازمان‌ها یا تأسیس شرکت‌های نو این امر را محقق سازند که از این افراد به‌عنوان کارآفرین یاد می‌کنند [۵]. کارآفرینی سالمندان یکی از انواع کارآفرینی است و کارآفرینان سالمند سهم فزاینده‌ای در فعالیت‌های اقتصادی در کشورهای توسعه‌یافته دارند [۶]. شروع به کار مجدد به سالمندان کمک می‌کند تا مهارت‌ها و توانایی‌های خود را بهبود بخشند و به آنها امکان ادامه زندگی فعال را می‌دهند [۷]. مطالعات بنیاد کارآفرینی «اوپینگ ماریون کافمن» در سال ۲۰۱۷ نشان

داده است ۲۶ درصد از کارآفرینان جدید جزء افراد گروه سنی ۵۵ تا ۶۴ سال بوده‌اند. این در حالی است که در سال ۱۹۹۶ تنها ۱۵ درصد از کارآفرینان جدید را افراد گروه سنی ۵۵ تا ۶۴ سال تشکیل داده بودند. آمار دیدبان جهانی کارآفرینی در یک دهه اخیر نشان داده است این گروه سنی بیشترین نرخ راه‌اندازی کسب‌وکارهای جدید در سراسر جهان را در قیاس با سایر گروه‌های سنی داشته‌اند [۸]. براساس سرشماری سال ۱۳۹۵، حدود ۹/۳ درصد جمعیت ایران را افراد بالای ۶۰ سال تشکیل می‌دهند که حکایت از افزایش آهنگ رشد جمعیت سالمندان دارد [۹] و پیش‌بینی می‌شود جمعیت سالمندان ایران در سال ۲۰۲۵ به ۱۱/۳ درصد و در سال ۲۰۵۰ به ۲۲ درصد کل جمعیت کشور برسد [۱۰]. از سویی، شرایط اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی کشور در سال‌های اخیر موجب شده

* نویسنده مسئول

۳- پیشینه پژوهش

مطالعات داخلی و خارجی اندکی در زمینه کارآفرینی سالمندی صورت گرفته است که به برخی از مهم‌ترین آن‌ها اشاره می‌گردد.

تاجیک اسمعیلی و همکاران [۳] نشان دادند عوامل مؤثر بر توسعه کارآفرینی سالمندی شامل ویژگی افراد، اقدامات نوآورانه، ریسک‌پذیری، استقلال‌طلبی، اعتماد به نفس، انگیزه بالای تغییر، خلاق‌بودن، شناسایی فرصت‌ها، ساختار سازمان، فرهنگ سازمانی، اطلاع‌رسانی و آگاهی‌بخشی، سبک رهبری، سیستم مالی و بودجه‌ای، سیستم تحقیق و توسعه، سیستم ارزیابی عملکرد، سیستم حقوق و دستمزد، قوانین کسب‌وکار، شرایط فیزیکی مطلوب، دسترسی به منابع، بازاریابی کارآفرینانه، مسئولیت‌پذیری اجتماعی، حمایت دولت، ارزش‌های اجتماعی، امکانات زندگی می‌شوند. یگانگی و همکاران [۴] معتقدند زنان به ترتیب در استقلال رأی و چالش‌طلبی، عمل‌گرایی، نیاز به موفقیت و خلاقیت، بیشترین نمره را کسب کرده‌اند و کانون کنترل درونی آنان کمترین نمره است و مردان به ترتیب در عمل‌گرایی، کانون کنترل، نیاز به موفقیت، دارای بیشترین نمره هستند و در ریسک‌پذیری متعادل در پایین‌ترین حد قرار دارند.

یانگ^۱ و همکاران [۱۸] در تحقیقی نشان دادند رابطه مثبتی بین پیرشدن جمعیت و کارآفرینی وجود دارد. یانگ و ها^۲ [۱۹] معتقدند شایستگی کارآفرینی و انگیزه کارآفرینی بر اهداف کارآفرینانه در سن بلوغ تأثیر مثبت دارند. معلویی^۳ [۵] نشان داد کارآفرینی با پیری موفق و بهزیستی رابطه دارد. کائوتون^۴ و همکاران [۷] معتقدند کارآفرینی افراد سالمند با ایجاد تغییر مثبت در کیفیت زندگی همراه است. بکمن و کارلسون^۵ [۱۴] در تحقیقی نشان دادند عملکرد کارآفرینی رابطه مثبت با سن دارد و افراد بالای ۵۵ سال تأثیر مثبتی در کارآفرینی دارند.

۴- روش‌شناسی تحقیق

تحقیق حاضر از نوع کاربردی و براساس روش، توصیفی-همبستگی است. تیم تصمیم ۱۱ نفر از کارآفرینان سالمند و اساتید دانشگاهی می‌باشند که دارای ویژگی‌هایی نظیر تجربه، تناسب رشته تحصیلی، مدرک تحصیلی، اشتغال به تدریس در دانشگاه، سابقه پژوهشی و تألیفی در این زمینه بودند و به روش هدفمند و گوله برقی انتخاب شدند. این پژوهش در دو مرحله انجام شده است. در مرحله اول، از طریق مصاحبه عمیق با خبرگان به روش داده‌بنیاد عوامل مؤثر بر کارآفرینی سالمندی شناسایی شدند و در مرحله دوم، به منظور ارائه الگو از روش مدل‌سازی ساختاری تفسیری با نرم‌افزار اکسل استفاده شده است.

که مقوله کارآفرینی در برنامه‌های توسعه به ویژه در بعد پرورش کارآفرینان مورد عنایت قرار گیرد و به این دلیل که جامعه را به سمت تغییرات تکنیکی و مبتکرانه سوق داده و باعث رشد اقتصادی می‌شود و دانش جدید را به خدمات و محصولات جدید تبدیل می‌کند، حائز اهمیت است [۱].

در گذشته بیشترین توجه به فعالیت‌های اوقات فراغت و سلامت سالمندان معطوف بوده است اما اخیراً توجه ویژه‌ای به کارآفرینی افراد ۵۵ سال به بالا شده است [۱۱]. بنابراین سیاست‌ها و برنامه‌های اجتماعی و اقتصادی می‌توانند فرصت‌های لازم را برای آوردن سالمندان به کارآفرینی فراهم کنند. سالمندان با بهره‌گیری از دانش و تجربه شغلی خود می‌توانند نقش قابل توجهی در کارآفرینی داشته باشند و این امر می‌تواند به کاهش بیکاری در کشور کمک نماید [۲].

با در نظر گرفتن اهمیت و ضرورت کارآفرینی سالمندان و از آنجا که سالمندان قشری هستند که تجربه، سرمایه و فرصت لازم را برای راه‌اندازی کسب‌وکار دارا می‌باشند بنابراین نیاز است که بستر لازم برای کارآفرینی برای آنان فراهم شود. لیکن تاکنون مطالعات اندکی در این حوزه صورت گرفته است به همین منظور و در جهت توسعه کارآفرینی، هدف این تحقیق طراحی الگوی کارآفرینی سالمندی با رویکرد ساختاری تفسیری است.

۲- مبانی نظری پژوهش

سالمندی در حیات انسان را می‌توان فرایندی دانست که با فرسایش تدریجی سازوکارهای فیزیولوژیکی و ناتوانی در احیای توانمندی ارگان‌های حیاتی آغاز و با پایان زندگی خاتمه می‌یابد [۱۲]. در مورد پیامدهای اقتصادی و اجتماعی سالمندی جمعیت، دو دیدگاه وجود دارد. دیدگاه بدبینانه معتقد است کشورهای پیر و سالمند با کاهش جمعیت کار روبه‌رو می‌شوند به گونه‌ای که از یک طرف دولت‌ها با کاهش رشد اقتصادی مواجه شده و از سوی دیگر ناچارند هزینه‌های اضافه و جدیدی برای بیمه، خدمات و مراقبت از سالمندان بپردازند. در مقابل دیدگاه خوش‌بینانه معتقد است سالمندی فرصت‌های جدیدی را به ارمغان می‌آورد، زیرا امروزه افراد مسن زندگی سالم‌تری در مقایسه با گذشتگان خود دارند، در نتیجه توانایی بیش‌تری برای سال‌های طولانی‌تر فعالیت داشته و با توجه به تجارب و مهارت‌های بیش‌تر ظرفیت‌ها و نیازهای مختلفی را برای جامعه مهیا می‌کنند [۱۳]. کشف و بهره‌برداری از فرصت‌ها و ارزش‌گذاری منابع برای تولید کالاها و خدمات جدید توسط سالمندان را کارآفرینی سالمندی گویند [۱۴]. کارآفرینی سالمندی به شروع کار توسط فردی است که بیش از ۵۵ سال سن دارد و هدف از آن حفظ یک زندگی فعال اجتماعی و حرفه‌ای و تضمین درآمد اضافی است گفته می‌شود [۱۵]. یانگ و همکاران [۱۶] معتقدند کارآفرینان سالمند اشخاصی هستند که پس از ۵۰ سالگی بعد از یک مرحله کاری در مرحله دوم اشتغال، به کارآفرینی مشغول هستند. نیکولای و الکس [۱۷] نیز کارآفرینان سالمند را کارآفرینانی می‌دانند که در سن بالغ خوداشتغالی می‌کنند.

1. Yang

2. Yang and Ha

3. Maâlaoui

4. Kautonen

5. Backman and Karlsson

میزان نفوذ	۸	۱						
	۷		۸	مستقل				پیوندی
	۶							۶-۵-۴-۳-۲
	۵							
	۴							
	۳			خودمختار				وابسته
	۲							
	۱							۷
	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸

میزان وابستگی

شکل ۲- ماتریس میزان نفوذ - وابستگی

۴- نتیجه‌گیری و پیشنهادها

کاهش نرخ زاد و ولد و افزایش امید به زندگی باعث شده جمعیت افراد سالمند در سال‌های آتی فزاینده‌ترین بخش جمعیت جهان را تشکیل دهند. این مسأله با در نظر گرفتن کاهش نیروی کار جوان در جوامع، تأمل جدی محققان و سیاست‌مداران را برای بررسی جوانب مختلف مسائل سالمندان و ارائه راه‌حل‌های مناسب، ضروری است. مشارکت سالمندان در فعالیتهای کارآفرینانه با انگیزه آن‌ها برای تبدیل شدن به افراد کارآفرین، توانایی آن‌ها برای انجام فعالیتهای کارآفرینانه و برداشت آن‌ها نسبت به فرصت‌های در دسترس مرتبط است. هدف این تحقیق طراحی الگوی کارآفرینی سالمندی با رویکرد ساختاری تفسیری بوده است. خروجی مرحله اول تحقیق شناسایی ۲۴ مؤلفه در قالب هشت بعد (ویژگی‌های شخصیتی، مهارت کارآفرینانه، شایستگی کارآفرینانه، انگیزش کارآفرینانه، نگرش کارآفرینانه، عوامل شناختی، شبکه‌های انسانی و ویژگی‌های رفتاری کارآفرین) از طریق مصاحبه عمیق با خبرگان به روش داده‌بنیاد بود که در برخی از مؤلفه‌ها با یافته‌های [۳]، [۴] و [۱۹] همخوانی داشت.

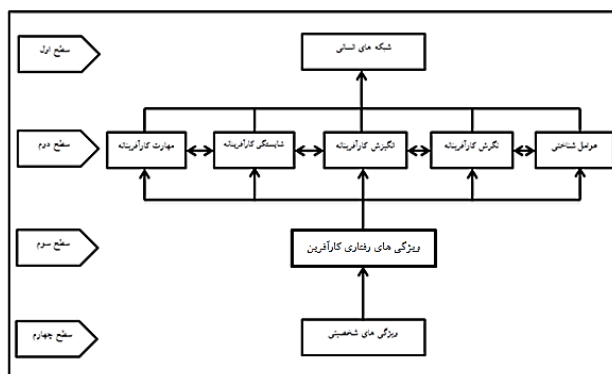
بنا به اذعان خبرگان ویژگی‌های شخصیتی با کارآفرینی سالمندی همبستگی دارند و کارآفرینی سالمندی نیاز به مهارت دارد. مهارت می‌تواند در زمینه ارتباطی و رهبری باشد. انگیزه برای تبدیل شدن به کارآفرین، اهمیت بیشتری در گروه فردی مسن نسبت به کل افراد دارد. افرادی که کارآفرینی را داوطلبانه (کشش) انتخاب می‌کنند با افرادی که مجبور به کارآفرینی هستند (فشار) متفاوت هستند. با فرض اینکه کارآفرینانی که از نیاز خارج عمل می‌کنند، عمدتاً توسط عوامل فشار انگیزه ایجاد می‌شوند و کارآفرینانی که از فرصت استفاده می‌کنند به دلیل عواقب ناشی از عوامل کشش، درگیر کارآفرینی می‌شوند. هر نوع بیان نظر در مورد یک شیء یا یک فرد یا یک رویداد که در آن قضاوت و ارزیابی نهفته باشد (مستقل از مثبت یا منفی بودن آن) نگرش نامیده می‌شود. ادراک و نگرش افراد نسبت به کارآفرینی به ارزش‌ها، هنجارها و باورهای اجتماعی بستگی دارد. از عوامل شناختی به مقوله بینش و خودکارآمدی اشاره داشتند که شامل مجموعه‌ای از دانستنی‌های کارآفرینی است که سالمندان از آنها بهره می‌گیرند. با داشتن شبکه‌های انسانی (شایستگی اجتماعی، شبکه‌های اجتماعی و سرمایه اجتماعی) می‌توان اقدام به کارآفرینی در بین سالمندان

سطح انجام می‌شود. این عملیات تا آنجا تکرار می‌شود که اجزای تشکیل‌دهنده کلیه سطوح سیستم مشخص شوند (جدول ۷).

جدول ۷- تعیین سطوح ابعاد کارآفرینی سالمندی

ابعاد	سطرها	ستون‌ها	اشتراک	سطح
۱	۱	۱	۱	چهارم
۲	۶-۵-۴-۳-۲	۸-۶-۵-۴-۳-۲-۱	۶-۵-۴-۳-۲	دوم
۳	۶-۵-۴-۳-۲	۸-۶-۵-۴-۳-۲-۱	۶-۵-۴-۳-۲	دوم
۴	۶-۵-۴-۳-۲	۸-۶-۵-۴-۳-۲-۱	۶-۵-۴-۳-۲	دوم
۵	۶-۵-۴-۳-۲	۸-۶-۵-۴-۳-۲-۱	۶-۵-۴-۳-۲	دوم
۶	۶-۵-۴-۳-۲	۸-۶-۵-۴-۳-۲-۱	۶-۵-۴-۳-۲	دوم
۷	۷	۸-۷-۶-۵-۴-۳-۲-۱	۷	اول
۸	۸	۸-۱	۸	سوم

پس از تعیین سطوح ابعاد می‌توان آن‌ها را به شکل مدلی ترسیم کرد. به همین منظور ابتدا ابعاد برحسب سطح آنها از بالا به پایین تنظیم می‌شوند و با استفاده از سطح‌بندی انجام‌شده نموداری با عنوان الگوی کارآفرینی سالمندی ترسیم می‌شود (شکل ۱). براساس شکل ۱، شبکه‌های انسانی به‌عنوان سطح اول و ابعاد (مهارت کارآفرینانه، شایستگی کارآفرینانه، انگیزش کارآفرینانه، نگرش کارآفرینانه و عوامل شناختی) به‌عنوان سطح دوم و ویژگی‌های رفتاری کارآفرین به‌عنوان سطح سوم و ویژگی‌های شخصیتی به‌عنوان سطح چهارم شناخته شده‌اند لذا می‌توان گفت زیربنای کارآفرینی سالمندی، ویژگی‌های شخصیتی است.

شکل ۱- الگوی کارآفرینی سالمندی با رویکرد ساختاری تفسیری

جدول ۸- میزان نفوذ - وابستگی ابعاد

ابعاد	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸
میزان نفوذ	۸	۶	۶	۶	۶	۶	۱	۷
میزان وابستگی	۱	۷	۷	۷	۷	۷	۸	۲

تحلیل MICMAC نشان داد ابعاد (ویژگی‌های شخصیتی - ویژگی‌های رفتاری کارآفرین) در خوشه مستقل و بعد (شبکه‌های انسانی) در خوشه وابسته و ابعاد (مهارت کارآفرینانه - شایستگی کارآفرینانه - انگیزش کارآفرینانه - نگرش کارآفرینانه - عوامل شناختی) در خوشه پیوندی قرار دارند.

- ۲- عزیزی، محمد، و کراری، سمیه. نیازسنجی آموزش کارآفرینی بازنشستگان (مورد مطالعه: کانون بازنشستگان آجا). فصلنامه آموزش در علوم انسانی، ۳ (۴): ۳۵-۵۸، ۱۳۹۴.
- ۳- تاجیک اسمعیلی، عزیزاله، غلامزاده، زهرا، و تاجیک اسمعیلی، سمیه. بررسی قابلیت‌های کارآفرینی در بازنشستگان (مقایسه زنان و مردان شهر تهران). مطالعات رسانه‌ای، ۱۲ (۳۸): ۸۳-۹۷، ۱۳۹۶.
- ۴- یگانگی، کامران، نظری، عیسی، و صبحی، افسانه. مدل مفهومی کارآفرینی سالمندان با کمک منطق فازی؛ مطالعه موردی: شهر زنجان. کنفرانس بین‌المللی مدل‌ها و تکنیک‌های کمی در مدیریت، ۱۳۹۹.
- 5- Maâlaoui, A. Introduction: Senior Entrepreneurship: From the Shadows to the Light. Handbook of Research on Elderly Entrepreneurship, 2019.
- 6- Weber, P & Schaper, M. Understanding the grey entrepreneur. Journal of Enterprising Culture, 12(2):147-164, 2004.
- 7- Kautonen, T, Ewald, K, & Maria, M. Late-career entrepreneurship, income and quality of life. Journal of Business Venturing, 32(1):318-333, 2017.
- 8- Mary, B. Population aging: opportunity for business expansion, an invitational paper presented at the Asia-Pacific Economic Cooperation (APEC) International Workshop on Adaptation to Population Aging. Arensberg Journal of Health, Population and Nutrition, 37(7): 2-11, 2018.
- 9- Mohamadi S, Yazdani charati, J & Mousavi Nasab N. Factors Affecting Iran's Population Aging. Journal of Mazandaran University of Medical Sciences, 2/7 (155): 71-78, 2017.
- 10- Shoja M, Rimaz S, Asadi LM, Bagheri, YSA, & Gohari MR. Mental health of older people and social capital. payesh, 12(4): 345-353, 2013.
- 11- Rogoff, E.G. & Carroll, D. L. The Second Chance Revolution: Becoming Your Own Boss After 50, Rowhouse Publishing, New York, 2009.
- 12- Kurek. S & Rachwal. T. Development of entrepreneurship in ageing populations of The European Union. Procedia Social and Behavioral Sciences, 19(1):397-405, 2011.
- 13- Bloom, E, Axel. B, Patrick, M, & Atsushi, S. Population Aging: Facts, Challenges, and Responses, PGDA Working Paper. 71(1): 30-45, 2011.
- 14- Backman, M & Karlsson, Ch. Who says life is over after 55? Entrepreneurship and an aging population. CESIS Electronic Working Paper Series, 1(1):325-339.
- 15- Stypinska, J, Franke, A & Myrczik, J. Senior Entrepreneurship: The Unrevealed Driver for Social Innovation. Journal Frontiers in Sociology, 4(30):1-16, 2019.
- 16- Yang, H, Jin Yu, Ching-Hui, Su, Ming-Hsiang, Ch & Dahui, Zh. Can China's Aging Population Sustain Its Entrepreneurship? Evidence of Nonlinear Effects. Sustainability, 12:1-14, 2020.
- 17- Nikolai, M & Alex, A. Senior Entrepreneurship: Ageing, Entrepreneurial Identity, Behaviour and Challenges. Entrepreneurship for Deprived Communities, 2020.
- 18- Yang, H, Jin, Yu, Ching-Hui, Ming-H & Dahui, Zh. Can China's Aging Population Sustain Its Entrepreneurship? Evidence of Nonlinear Eects. Sustainability, 12(1): 2- 14, 2020.
- 19- Yang, K, & Ha, K. A Study on the Factors Affecting the Intention of Entrepreneurial of Middle-Aged and Older Adults. Asia-Pacific Journal of Business Venturing and Entrepreneurship, 15(4):45-55, 2020.

کرد. در نهایت می‌توان به اهمیت استقلال‌طلبی، امید به زندگی، خلاقیت و نوآوری و میل به ماندگاری در عین نزدیک‌شدن به پایان زندگی، کفایت نفس در بین سالمندان برای کارآفرینی اشاره داشت.

در گام بعدی به منظور ارائه الگوی کارآفرینی سالمندی از روش مدل‌سازی ساختاری تفسیری بهره گرفته شد. نتایج نشان دادند شبکه‌های انسانی به‌عنوان سطح اول و ابعاد (مهارت کارآفرینانه، شایستگی کارآفرینانه، انگیزش کارآفرینانه، نگرش کارآفرینانه و عوامل شناختی) به‌عنوان سطح دوم و ویژگی‌های رفتاری کارآفرین به‌عنوان سطح سوم و ویژگی‌های شخصیتی به‌عنوان سطح چهارم شناخته شده‌اند لذا می‌توان گفت زیربنای کارآفرینی سالمندی، ویژگی‌های شخصیتی است و ابعاد (ویژگی‌های شخصیتی- ویژگی‌های رفتاری کارآفرین) در خوشه مستقل و بعد (شبکه‌های انسانی) در خوشه وابسته و ابعاد (مهارت کارآفرینانه- شایستگی کارآفرینانه- انگیزش کارآفرینانه- نگرش کارآفرینانه- عوامل شناختی) در خوشه پیوندی قرار دارند.

همچنین این تحقیق منجر به طراحی الگویی شده است که باید به صورت جامع، شفاف و در قالب مراحل متوالی بررسی شود. البته در این فرایند نکته‌ای که بسیار مهم است توجه کامل به تمامی ابعاد الگوی کارآفرینی سالمندی و پرهیز از جزئی‌نگری است چرا که تمامی اجزا مدل به همدیگر متصل و پیوسته هستند و با یکدیگر رابطه علی معلولی دارند به‌طوری که تغییر در یکی، تغییرات بعدی در سایر ابعاد را به همراه دارد.

با توجه به یافته‌های تحقیق، پیشنهادات زیر ارائه می‌گردد:

- استفاده از تجربه سالمندان جهت کارآفرینی سالمندی؛
- شناسایی افرادی با خصوصیت وظیفه‌شناسی و توفیق‌طلبی جهت کارآفرینی سالمندی؛
- شناسایی افرادی با مهارت‌های فردی بالا در زمینه رهبری و ارتباطی جهت کارآفرینی سالمندی؛
- ارتقاء دانش افراد در زمینه کارآفرینی سالمندی؛
- استفاده از سرمایه انسانی سالمندان در راستای کارآفرینی سالمندی؛
- تقویت نگرش این افراد به کارآفرینی از طریق دوره‌های آموزشی در زمینه کارآفرینی؛
- ایجاد انگیزه جهت کارآفرینی سالمندی؛
- تقویت روحیه کارآفرینی در میان افراد مسن؛
- گسترش فرهنگ کارآفرینی و تشویق کارآفرینان سالمند؛
- افزایش مسئولیت و تعهد اجتماعی در بین سالمندان؛
- جنبه‌های مثبت کارآفرینی سالمندی نه فقط از منظر مالی بلکه از نگاه اجتماعی بیشتر شود.

۷- مراجع

- ۱- پورنظری، محمد، صدیقی، حسن، و چیذری، محمد. بررسی عوامل محیطی مؤثر بر رفتار کارآفرینانه در کارآفرینان کشاورزی. کارآفرینی در کشاورزی، ۱ (۳): ۸۳-۱۰۰، ۱۳۹۳.